

Костянтин РЕВУН

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ

Обґрунтовано актуальність управління сталим розвитком національної економіки. Окреслено короткострокові та довгострокові цільові орієнтири управління сталим розвитком та проаналізовано стан реалізації програм сталого розвитку на муніципальному рівні. Визначено основні завдання структурної політики, які необхідно буде вирішити для досягнення встановлених цільових пріоритетів в управлінні сталим розвитком.

Actuality sustainability management of the national economy. Outlines the short and long term targets sustainability management and analyzes the implementation of sustainable development at the municipal level. The main task of structural policies that need to be addressed to achieve the set target priorities in the management of sustainable development.

В сучасному світовому господарстві на даний час відбувається переосмислення ролі держави щодо посилення її значущості в забезпеченні збалансованого розвитку. Україна нині перебуває серед країн, в яких збереглися суперечності суспільної моделі, орієнтованої на нераціональне природокористування. Інвестиції і технології, які реалізуються в Україні, не дають змоги вирішити основної суперечності: зростання масштабів економіки, задоволення необмежених суспільних потреб і вичерпності ресурсних можливостей та підвищення антропогенного навантаження на економіку.

Це зумовлює виникнення значних екологічних проблем та пов'язаних із ними негативних соціально-економічних та політичних наслідків. Динаміка основних макроекономічних показників України за останніх десять років свідчить про те, що, незважаючи на певні позитивні зрушення, загалом економіка України дотепер залишається екологічно збитковою. Це зумовило перехід національної економіки до моделі сталого, збалансованого розвитку. Вектори сталого розвитку України знайшли своє відображення в Стратегії сталого розвитку та структурно-інноваційної перебудови української економіки на 2004–2015 рр. [1], у Програмі економічних реформ на 2010–2014 рр., запропонованій Президентом України, муніципальних програмах врядування та сталого розвитку¹, які мають на меті імплементацію екологічних інтересів у регіональну економічну політику, підвищення спроможності громад поліпшувати місцеві соціальні, економічні та екологічні умови. Метою сталого розвитку України в цих програмно-планових документах визначено забезпечення співіснування природного середовища, держави і суспільства на основі демократичної, толерантної, плюралістичної та екологічно орієнтованої соціально-економічної політики, відкритої динамічно інтегрованої в глобальні процеси економіки, забезпечення національної безпеки держави, гармонійних суспільних відносин та рівноправного міжнародного співробітництва.

Для досягнення збалансованого розвитку прогрес у подальшій трансформації внутрішніх урядових механізмів не є достатнім. Головні перешкоди для проведення політики інтеграції зумовлені різним сприйняттям завдань різними інституціями і неузгодженістю дій та виникненням конфліктів. Потрібні інноваційні механізми прийняття рішень, які б об'єднували державний, приватний та громадський сектори [2, с.137].

¹ Її основою є ідеї та принципи, ухвалені Конференцією ООН з навколишнього середовища і сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), XIX спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН («Ріо+5», 1997 р.) та Всесвітнім самітом зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі («Ріо+10», 2002 р.), Комплексною програмою реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 рр. (Постанова КМУ від 26.04.2003 р. № 634), Концепцією сталого розвитку населених пунктів України, (Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 р. №1359-XIV), діяльність і заходи Муніципальної програми врядування та сталого розвитку Програми розвитку ООН в Україні і стратегічних планів економічного розвитку міст.

Проблематиці сталого розвитку приділяється значна увага у працях вітчизняних дослідників: О. Василика, В. Гейця, Я. Жаліла, Т. Желюк, М. Крупки, В. Лисицького, І. Луніної, І. Лютого, С. Львовичка, Л. Масловської, В. Опаріна, М. Савлука, В. Суторміної, М. Скрипниченко, В. Федосова, А. Філіпенка, Т. Чумаченко та ін. Однак проблема оптимізації механізмів державного управління сталим розвитком залишається відкритою досі, тому потребує ґрунтовних досліджень. Потребують теоретико-методологічного обґрунтування рубрикатори збалансованого розвитку, адаптовані до національної економіки.

З огляду на зазначене в межах цієї наукової публікації розглянемо можливості забезпечення сталого розвитку та виокремимо критерії оптимізації державного управління цим процесом.

Світовий досвід та власні розвідки автора свідчать, що домінантами успішної реалізації моделі сталого розвитку мають бути: паритетність економічної, соціальної та екологічної складових; забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності населення; утвердження гуманізму, демократії, розвиток громадянського суспільства; забезпечення еколого-економічної збалансованості розвитку інституційних секторів, галузей, окремих регіонів на фоні тісної міжрегіональної господарської взаємодії за умови узгодження із загальнонаціональними потребами та інтересами; дотримання параметрів національної безпеки; встановлення рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами для сприяння сталому розвитку.

Реалізацію моделі сталого розвитку потрібно розглядати в коротко- і довгостроковому періодах. У короткостроковому зрізі метою сталого розвитку України має бути забезпечення умов збалансованого розвитку, іманентними ознаками якого є макроекономічна стабільність, стає економічне зростання, високий рівень зайнятості та зростання зовнішнього вкладу в національну економіку, що підкреслюватиме її інтегрованість у світову економіку. В довгостроковій перспективі акценти розвитку мають бути зміщені на збереження можливостей економічної системи до відтворення за рахунок ноосферизації розвитку [3].

Побудова ефективної моделі управління сталим розвитком пов'язана із потребою взаємоузгодження завдань, а також цілереалізуючих систем на різних рівнях управління. Найкраще цей процес можна прослідкувати на локальному рівні, на якому за сприяння ООН в Україні успішно реалізуються програми ефективного врядування та сталого розвитку.

Локальна модель сталого розвитку безпосередньо пов'язана з поліпшенням співвідношення між споживанням та екологічною ситуацією в регіонах, залученням громад міста до вирішення проблем соціального, економічного та екологічного характеру для поліпшення власного добробуту та якості життя. Завдання управління сталим розвитком на рівні окремих муніципальних утворень перебувають у площині [4]:

1. Підвищення рівня життя мешканців міста шляхом комплексного відновлення, ефективного використання та системного управління базовими об'єктами місцевої інфраструктури.

2. Формування та розвитку самодостатніх самоврядних організацій громади, здатних ініціювати та впроваджувати власні ініціативи у взаємодії з місцевими органами влади та іншими зацікавленими партнерами.

3. Поліпшення відповідних навичок і знань органів самоорганізації громади та місцевих органів влади щодо сталого розвитку.

4. Посилення інституційної спроможності самоврядних організацій громад у сфері визначення потреб і пріоритетів сталого розвитку громади міста.

5. Сприяння розвитку партисипативного та прозорого планування.

6. Підвищення соціальної активності та самоорганізації громади задля сталого розвитку.

7. Залучення до співпраці місцевих і міжнародних фондів.

8. Підвищення обізнаності громадськості про сталий розвиток суспільства.

Локальний зріз планування з дотриманням вектору сталого розвитку в Україні має вибірково-територіальний характер і об'єднує 29 міст та селищ міського типу (Бахчисарай, Вознесенськ, Галич, Гола Пристань, Джанкой, Долина, Євпаторія, Житомир, Зуя, Івано-Франківськ, Кагарлик, Калинівка, Кіровське, Львів, Миколаїв, Могилів-Подільський, Новоозерне, Нововолинськ, Новоград-Волинський, Первомайське, Рівне, Рубіжне, Саки, Тульчин, Українка, Щолкіне, Нижньогірський, Красногвардійське, Вінниця).

Важливо зазначити, що інституційний супровід сталого розвитку краще працює саме на локальному рівні, зокрема, на рівні муніципалітетів створені та працюють комітети сталого розвитку, які беруть на себе координацію реалізації муніципальних програм сталого розвитку, сприяють активізації громадсько-приватної взаємодії, тобто сприяють соціальній мобілізації та партисипативному плануванню, а також залученню громадян до процесу прийняття рішень за схемою «знизу-вгору» шляхом проведення форумів та громадських слухань, активізують потенціал міжмуніципального планування. Тоді як на державному рівні Національна комісія сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України, створена у 1997 р., припинила свою роботу, незважаючи на розроблену в 2000 р. Концепцію сталого розвитку України.

Відповідно до програми ПРООН сталого розвитку та врядування в Україні на рівні громад у 29 містах було створено більш ніж 636 організацій громад для підтримки проектів сталого розвитку в секторі житлово-комунального господарства та навчання, в результаті суттєво покращилися умови проживання. Більш того, соціальна мобілізація дала змогу залучити більш ніж 212 тис. міських жителів через надання малих грантів для більш ніж 294 проектів громад на суму 33,6 млн. грн., що були реалізовані на засадах співфінансування (рис. 1).

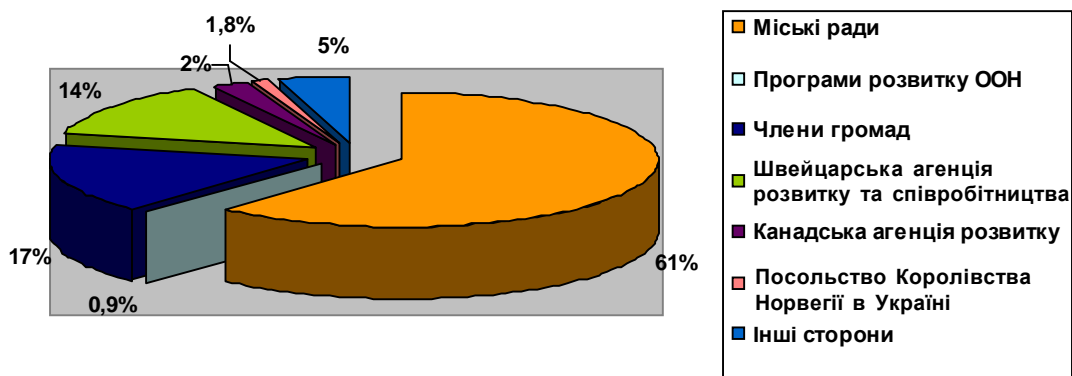

Рис. 1. Джерела фінансування проектів сталого розвитку на муніципальному рівні [5]

Загалом ПРООН надала гранти для підтримки 304 проектів, що спрямовані на покращення місцевої інфраструктури та сприяння сталому розвитку. Загальна вартість цих проектів сягає 34,7 млн. грн. Реалізація цих проектів безпосередньо покращила умови проживання більш ніж 214 тис. людей [5].

Показниками результативності реалізації програм сталого розвитку на муніципальному рівні можна вважати: зростання потенціалу системи муніципального управління в сфері надання громадських послуг; залучення місцевих громад до процесу прийняття рішень; підвищення системи управління якістю муніципальних послуг відповідно до стандарту ISO 9001:2008, впровадження засобів електронного врядування через створення офіційних веб-сторінок для 18 муніципалітетів та ін.; активізацію інноваційних механізмів в управлінні розвитком адміністративно-територіальних утворень.

Завдання управління сталим розвитком об'єктивно мають бути відображені в основних напрямках реалізації державної регіональної політики, апіорі передбачаючи поліпшення соціально-економічного стану регіонів за рахунок реалізації програм сталого розвитку у всіх областях України та цілереалізуючих систем, щодо забезпечення збалансованості розвитку кожного регіону шляхом ефективної міжрегіональної господарської взаємодії; організації регіональних систем моніторингу за показниками збалансованого розвитку; зміцнення міжрегіональної співпраці за допомогою інструментарію комплексного та цільового програмування.

В кінцевому результаті прослідкувати результати управління сталим розвитком можна за індикаторами, які мають зберігатися, і тими, які мають змінитися. Збереженню підлягає зростання можливостей задовольняти потреби суспільства, а зміни потребують складові господарського механізму економічної системи, насамперед зміни умов експлуатації ресурсів, технологічне

вдосконалення виробництва, структурна переорієнтація інвестування, підвищення якості управління національною економікою.

Індикатори сталого розвитку – це певні нормативи і умови, на яких ґрунтується стійкий розвиток, і які включають соціальні, екологічні, економічні індикатори. Статистичний департамент ЄС виділяє також інституціональні індикатори. Економічні індикатори доцільно представити за трьома групами: економічний розвиток; зміна характеру споживання; фінансові ресурси і механізми. Економічна складова сталого розвитку виражається індексом конкурентоспроможності та індексом економічної свободи [6].

Всесвітній економічний форум визначає національну конкурентоспроможність як здатність країни та її інститутів забезпечувати стабільні темпи економічного зростання, які були б стійкі в середньостроковій перспективі, і виражає її за допомогою індексу глобальної конкурентоспроможності [7].

Індекс глобальної конкурентоспроможності складається відповідно до методики Світового економічного форуму (СЕФ) з трьох груп показників: 1) основних, що визначають ефективність роботи державних інституцій; 2) що визначають ефективність розвитку секторів національної економіки; 3) що підсилюють інноваційність розвитку. Ці показники розглядаються в розрізі трьох стадій конкурентного розвитку: факторної, орієнтованої на ефективність та орієнтованої на інновації з відповідними ваговими коефіцієнтами.

У 2012 р. Україна посіла 73 місце за індексом глобальної конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність країни стала вищою завдяки покращенню макроекономічних умов: бюджетний дефіцит був скорочений до 2,7% ВВП у 2011 р., стабілізації боргу в % ВВП, зменшення інфляції. Україна підтримує свою конкурентоспроможність за допомогою параметрів місткості ринку (38-а рейтингова позиція) ґрунтовної освітньої системи, яка забезпечує, легкий доступ до усіх рівнів освіти (47-е місце у вищій освіті і навчанні і 54-е в початковій освіті). Добрі результати в освіті забезпечують основу для подальшого розвитку інноваційних можливостей країни (71-е рейтингове місце). Щоб мати серйознішу основу для економічного зростання Україна повинна звернутися до рішення головних проблем. Можливо, найголовнішою проблемою країни є необхідність перебудови своєї інституціональної структури, яка не є опорою для розвитку, оскільки вона страждає від бюрократизму, недостатньої прозорості і фаворитизму. Україна могла б стати ефективнішою в майбутньому у разі встановлення більшої конкуренції на ринках товарів і послуг (117-е), продовження реформи фінансового і банківського сектора (114-е рейтингове місце), підвищення якості інституційного середовища. За розвитком інституцій Україна посідає 132 місце з 144 країн. У розвитку інфраструктури (65-е місце), а найгіршим показником є стан доріг – 137 місце. У розвитку системи охорони здоров'я і початкової освіти (62-е місце).

У розвитку фінансового ринку (114-е місце) особливо низькими є монетарні рейтинги: 142 місце в показнику надійності банків, 113 місце за доступністю фінансових послуг, 129 – отримання фінансування на внутрішньому фондовому ринку, 106 – доступність венчурного капіталу, 124 – регулювання фондового ринку.

Перспективи у підвищенні конкурентоспроможності є за показниками технологічного рівня розвитку національної економіки (81-е місце), в тому числі за технологічною адаптивністю Україна посідає 93 місце, а також за прямими іноземними інвестиціями та передачею технологій, які б могли підвищити рівень зайнятості в країні – 109 місце.

Рівень розвитку бізнес-процесів (91-е місце) отримав місце нижче за середнє за рахунок низьких показників: рівня розвитку бізнес-кластерів (127-е місце), природи конкурентної переваги (109-е місце), готовність делегувати повноваження – (118-е місце).

Незважаючи на задекларовану модель інноваційного розвитку, витрати компаній на науково-дослідні розробки дають змогу Україні посісти лише 104-е місце рейтингу, а державні закупівлі високотехнологічної продукції дають 97-е місце у загальному рейтингу конкурентоспроможності.

Індекс економічної свободи (табл. 1) базується на 10-ти індексах: свободи бізнесу, свободи торгівлі, податкової свободи, державних витрат, грошової свободи, свободи інвестицій, фінансової свободи, захисту прав власності, свободи від корупції, свободи трудових стосунків, які оцінюються за шкалою від 0 до 100. Усі країни за цим індексом діляться на такі групи: вільні – з показником 80–100; в основному вільні – з показником 70–79,9; помірно вільні – з показником 60–69,9; в основному невольні – з показником 50–59,9; деспотичні – з показником 0–49,9.

Індекс економічної свободи України за 2005–2011 рр.*

Рік	Загалом	Свобода бізнесу	Свобода торгівлі	Податкова свобода	Державні витрати	Грошова свобода	Свобода інвестицій	Фінансова свобода	Захист прав власності	Свобода від корупції	Свобода трудових стосунків
2005	55,8	55,0	76,2	83,0	78,6	76,2	30,0	50,0	30,0	23,0	55,8
2006	54,4	43,1	77,2	90,2	75,8	72,9	30,0	50,0	30,0	22,0	53,2
2007	51,5	43,6	77,2	83,6	53,2	68,4	30,0	50,0	30,0	26,0	52,8
2008	51,0	44,4	82,2	79,0	43,0	69,9	30,0	50,0	30,0	28,0	53,1
2009	48,8	40,5	84,0	77,0	39,0	68,1	30,0	40,0	30,0	27,0	52,4
2010	46,4	38,7	82,6	77,9	41,1	61,2	20,0	30,0	30,0	25,0	57,7
2011	45,8	47,1	85,2	77,3	32,9	63,2	20,0	30,0	30,0	22,0	50,0

Примітка*. Складено з використанням інформації світового банку [8].

За даним показником у 2012 р. Україна отримала 163 рейтингову позицію (46,1 бал), і належить до країн з обмеженою економічною свободою, при тому, що середній світовий показник становить 59,5 балів (а він враховує усі країни – від африканських до європейських). Наші показники ніколи не були високими, проте подальше зниження деяких із них яскраво демонструє погіршення стану економічних свобод в Україні, яка посіла останнє місце серед 43 країн Європи. Найсприятливіші економічні умови у світі з індексом 89,3 бала створені у Гонконзі. До десятки лідерів також належать Сінгапур, Австралія, Нова Зеландія, Швейцарія, Канада, Чилі, Маврикій, Данія і США.

Це ще раз дає змогу зрозуміти, що неможливо забезпечити процвітання суспільства та його сталого розвитку, коли показники економічного розвитку в системі глобальних координат конкурентоспроможності погіршуються.

Для досягнення сталого розвитку необхідно в державному управлінні економікою політики вирішити такі завдання: 1) екологічної безпеки: збереження і відновлення природних екосистем, стабілізація та поліпшення якості навколишнього середовища, зниження викидів шкідливих речовин і т. ін.; 2) економічної збалансованості: макроекономічна стабільність, високий рівень зайнятості, сталі темпи економічного зростання, збільшення зовнішнього вкладу, висока конкурентоспроможність та економічна свобода для ведення бізнесу в національній економіці; 3) соціального благополуччя: розбудова соціально ефективної економіки, покращення параметрів індексу людського розвитку, поліпшення середовища існування людини, розвиток її соціальної активності, забезпечення рівних можливостей в одержанні медичної допомоги, соціальний захист уразливих груп населення; 4) створення ефективної системи моніторингу та звітності за офіційно затвердженими індикаторами сталого розвитку секторів, регіонів та національної економіки загалом; 5) формування необхідної ресурсної бази, насамперед щодо фахового кадрового складу органів державної влади та місцевого самоврядування, які б могли ефективно реалізовувати інструментарій управління сталим розвитком.

Врахування цих пропозицій сприятиме створенню висококонкурентної, динамічної національної економіки, яка збереже можливості для розвитку та відтворення прийдешніх поколінь.

Література

1. Стратегія сталого розвитку та структурно-інноваційної перебудови української економіки на 2004–2015 роки [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу : <http://www.kmi.gov.ua>.
2. Сталий розвиток суспільства : навч. посіб. / А. Садовенко, Л. Масловська, В. Середа, Т. Тимочко. – 2-е вид. – К., 2011. – 392 с.
3. Желюк Т. Л. Сталий розвиток як стратегічний вектор управління довгостроковим розвитком національної економіки [Електронний ресурс] / Т. Л. Желюк // Стратегія забезпечення устойчивого розвитку України : матеріали міжнарод. науч.-практ. конф. : в 3 ч. – К. : СОПС України НАН України, 2008. – Ч. 2. – 336 с. – С. 333–335. – Режим доступу : rvps.kiev.ua/PODII/conf108_zvit.htm - 5к.
4. Муніципальна програма сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economy.rv.ua/development_programs/development_programs3.
5. Муніципальна програма врядування та сталого розвитку. Результати проекту ПРООН – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://msdp.undp.org.ua/pages/p3>.
6. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (системні маркетингові дослідження) : моногр. / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К., 2005. – 492 с.
7. Індекс Глобальної конкурентоспроможності 2012–2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ung.in.ua/ua/news/62/>
8. World Bank. World Development Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.worldbank.org/data.